

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПОСТНЕКЛАСИЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ У ДОСЛІДЖЕННІ КАТЕГОРІЇ ТА ФЕНОМЕНУ РОЗВИТКУ У ПСИХОЛОГІЇ

У статті представлено теоретико-методологічний аналіз сучасних постнекласичних тенденцій у дослідженні психічного розвитку. Обґрунтовується можливість використання потенціалу психосоціального підходу до його концептуалізації.

Ключові слова: постнекласична психологія, психосоціальний підхід, категорія та феномен розвитку, плюралістична методологія, постмодернізм, метатеоретичні схеми, антропоцентризм, конструктивізм.

Постановка проблеми. Широта і різноманітність теоретичних підходів до проблеми психічного розвитку, відсутність єдиної теорії психічного розвитку, зміни новоєвропейських уявлень про причинність та невизначеність у її розумінні, розрив між психологічними теоріями і практиками зумовлюють постійну методологічну рефлексію, спрямовану на засади вікової психології як науки та значущість подальшого аналізу категорії розвитку і принципу розвитку в психології (Б.Г. Анан'єв, П.К.Анохін, О.В.Запорожець, Г.О.Балл, Г.С.Костюк, С.Д.Максименко, Б.Ф. Ломов та ін.). Проблема особистісного і ширше – психічного розвитку традиційно являє собою не тільки епіцентр наукової проблематики, але і поле, на якому не припиняються найбільш запеклі дискусії. З одного боку, таке положення справ пояснюється надзвичайною складністю і "практико-орієнтованим" навантаженням даної області. З іншого боку, відсутність єдиної інтегрованої концепції психічного розвитку є поживним середовищем для невпинної боротьби представників різних підходів, теорій і концепцій.

Метою дослідження є теоретико-методологічний аналіз сучасних (у контексті позицій постмодернізму та постнекласичних уявлень) тенденцій у дослідженні проблематики розвитку (його природи, характеру, детермінації тощо) та обґрунтуванні можливості психосоціального підходу до його концептуалізації.

Аналіз основних досліджень. Складність розуміння феномену розвитку у психології пов'язана з тим, що розвиток виступає і як предмет вивчення, і як базова категорія, і як пояснювальний принцип. Аналіз розвитку як актуалгенезу психічних явищ відбувається з абсолютно різних теоретичних платформ на тлі вражаючої різноманітності психологічних теорій розвитку "середнього рівня", поєднання яких в несуперечливу теоретичну систему реально здається неможливим.

В самому принципі розвитку останнім часом також відбуваються зміни його інтерпретацій не тільки у психологічних теоріях, але і в різних парадигмах, що не стало до сьогодні предметом спеціальних досліджень. Збірник «Принцип розвитку у психології»[10], який підсумував його розуміння у психології кінця 70-х років ХХ ст. вже не може розглядатися

як репрезентативний з точки зору новітніх досягнень у психології розвитку, віковій психології та інших суміжних з ними галузях. Сьогодні можливі суттєві зміни розуміння принципу розвитку, наприклад, все частіше йдеться про саморозвиток та самодетермінацію як нові тенденції розуміння детермінації розвитку майбутнім, зростає інтерес до самоспричинення (самодетермінації) особою своєї поведінки, змінюються акценти і пріоритети, виникають нові області досліджень тощо. При цьому, як і раніше, історичний підхід і принцип розвитку реалізуються в психологічній науці не в повній мірі та не в повному обсязі [10; 11]. Очевидною є необхідність подальшого філософсько-психологічного аналізу категорії "розвиток", без якого, як підкреслював В.В. Давидов, проблему психічного розвитку як саморозвитку неможливо не тільки розв'язувати, але навіть і приступити до її постановки.

Узагальнення найбільш усталених уявлень про *категорію та феномен розвитку* у психології дозволяє виділити наступні положення. Зазвичай категорія "розвиток" використовується для позначення загального, парадигмального підходу до аналізу наукової проблеми, який позначає зміни, пов'язані з перетворенням у внутрішній будові об'єкту, його структури, перехід від структури однієї якості до іншої. Розвиток – це закономірні і незворотні зміни психічних процесів у часі, які виявляються у кількісних, якісних і структурних перетвореннях, при цьому старі структури входять в нові, змінюються і реорганізуються. Процес розвитку забезпечує перехід психічної системи на новий рівень функціонування, виникнення системних психічних новоутворень, послідовні зміни моментів становлення еволюції та інволюції та являє собою не послідовність окремих, не узгоджених між собою змін, а носить цілісний системний характер (Б.Г. Анан'єв, Л.І.Анциферова, Л.С.Виготський, В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін, Г.С.Костюк, С.Л. Рубінштейн, Л.І. Божович, О.М. Леонт'єв та ін.).

Основними *тенденціями* психічного розвитку є рух від мимовільності, безпосередності сприймання і оцінки впливів довколишнього середовища до довільної свідомої взаємодії з ним; становлення і стабілізація аналітико-синтетичної діяльності мозку люди-

ни, ускладнення його емоційно-вольової сфери; поступовий перехід від наочно-дійової, наочно-образної форми відображення дійсності до узагальненого, абстрактно-логічного її осмислення; поступова інтелектуалізація і ускладнення всіх сторін життя і діяльності особистості, що призводить до формування стійких особистісних рис; визначення можливих напрямків адаптації суб'єкта до соціального і професійного оточення [4; 10].

У психології є більш-менш усталені уявлення про *форми розвитку* (еволюція або революція), його *спрямованість* (прогрес, регрес та розвиток в межах одного рівня організації), загальні і фундаментальні *закономірності* (детермінованість, гетерохронність (нерівномірність)), *наступність*, диференціація-інтеграція, макро- і мікророзвиток, поєднання процесів еволюції та інволюції, циклічність, сензитивність та кризовий характер окремих вікових періодів), *характеристики* (незворотність, закономірність, спрямованість), *детермінанти* (поняття протиріч як рушійних сил розвитку, діалектика зовнішніх і внутрішніх, міжсистемних і внутрісистемних протиріч, зв'язок інтеріндивідуальної і інтраіндивідуальної структур тощо), *критерії* (структурні, змістовні, функціональні, системні, енергетичні), *сфери* (за Г.Крайгом: фізичній, когнітивній, психосоціальної розвитку, за А.В. Петровським: розвиток психіки та розвиток особистості, у багатьох інших варіаціях: соціальний, моральний, особистісний, психосексуальний, пізнавальний, емоційний тощо), *рівні* (рівень актуального та ближнього розвитку), *види* (соціогенез, онтогенез, актуалгенез, історіогенез, філогенез), *типи* (за Л.С.Виготським: нормативний, обдарований, дефективний, примітивний, літичний, критичний, преформований, еволюційний, революційний, інструментальний розвиток тощо [13]), *причинна зумовленість* (за В. Слободчиковим: становлення, формування, перетворення), *різновиди* (за О.В. Запорожцем: функціональний та стадіальний або віковий розвиток) тощо.

Представлений аналіз конкретизує, диференціює та деталізує простір наукових понять, положень, внутрішньо предметних зв'язків та відносин проблеми розвитку. Прямим показником прогресу у цій області можна вважати ступінь розмежування розвитку як предмету психологічного дослідження від близьких до нього предметів інших, суміжних наукових дисциплін. У цьому сенсі, на жаль, культурно-історична концепція розвитку психіки як первинна матриця радянської вікової психології відрізнялася слабким ступенем диференційованості її предмету: розвиток особистості ототожнювався з віковим розвитком і прирівнювався до інтеріоризації системи інтерперсональних відносин суб'єкта. Психологічні, а точніше, *психосоціальні механізми* відображення, регуляції, комунікації, які найбільш інтенсивно розвиваються у динамічно змінюваних соціокультурних умовах (структури особистості, її свідомості і самосвідомості, навичок міжособистісної взаємодії і спілкування) потре-

бують вивчення психосоціального розвитку як поняття інтегративного характеру з високим ступенем абстрагування, у змісті якого відображується кумуляція складних процесів, які реалізують соціальний і психічний розвиток людини. Психосоціальний розвиток в силу свого характеру є родовим, тобто має більш загальний і більш об'ємний зміст по відношенню до окремо взятих видів розвитку (соціальний, моральний, особистісний тощо), але воно є видовим щодо більш загального поняття (категорії) розвитку у психології.

В основних психологічних напрямках ХХ ст. (глибинна психологія, біхевіоризм, гештальтпсихологія, гуманістична психологія та ін.) було сформульовано різне розуміння сутності психічного розвитку. Подальше формування психологічних концепцій у ХХ ст. було тісно пов'язано з багаточисельними спробами створення загальних і часткових, локальних теорій розвитку психіки як в онтогенезі, так і в філогенезі. В останньому (третьому) виданні книги У. Крейна (Crain V., 1992) проаналізовано 16 провідних теорій психічного розвитку ХХ ст., перелік яких у роботі [8] збільшується до 25 теорій. Більш того, будь-яка психологічна концепція в кінцевому рахунку в тій чи іншій мірі виявлялася пов'язаною з проблемою розвитку, з тими чи іншими трактовками психогенезу.

Аналіз теоретичних схем та концепцій психічного розвитку доводить, що генетичні інтерпретації різних авторів суттєво залежать від обраного ними аспекту дослідження проблеми психічного розвитку, пов'язаного з відповіддю на три питання: що, коли і як розвивається [11], іншими словами, якими є фактори, характер та природа об'єкта розвитку [5], а також яким є характер головних джерел розвитку особистості (набутий чи вроджений), найбільш важливий для розвитку та формування особистості період; співвідношення у структурі особистості свідомих (раціональних) або несвідомих (ірраціональних) процесів; наявність у людини свободи волі та ступінь її контролю над своєю поведінкою; суб'єктивність – об'єктивність особистого (внутрішнього) світу людини і відповідно можливість його вивчення за допомогою об'єктивних методів [12].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поряд з переліком цих традиційно дискусійних питань є сенс звернути увагу на принципово нові тенденції у підходах до трактування і пояснення природи та характеру психічного розвитку у сучасній психології, які є свідченням трансформації розуміння самої особистості, зміни ракурсів аналізу предмета та базових принципів психології розвитку.

1) *Плюралізм теорій та ідея неефективності моністичного підходу.* Сучасна методологія пізнання розвитку базується на ідеях еволюціонізму, історизму, вірогіднісного розвитку, біфуркації, нелінійності та множинності шляхів розвитку. Формується новий світогляд, нова методологія, нові парадигми, які різ-

ними авторами репрезентується за допомогою таких понять як антропологічна, постмодерністська, неклассична, постнекласична, психозойська, холістична, екологічна, мережова, особистісно-орієнтовна, гуманістична. Визнається обмеженість та неадекватність (як у методологічному, так і у організаційному планах) парадигмальної моделі розвитку психологічної науки та доцільність переходу до більш ліберальних моделей. Множинність опису розвитку, наявність несумісних підходів з притаманними їм понятійними системами та уявленнями про причинність стає очевидною. Відсутність єдиної теорії психічного розвитку є одним з аргументів для віднесення психології до мультипарадигмальних наук, ознакою якої стає плюралістична методологія (наявність декількох парадигм, які відповідають основним психологічним теоріям особистості – біхевіоризму, психоаналізу, когнітивізму тощо) та лібералізм, що, в свою чергу, пов'язано із збільшенням як онтологічної, так і гносеологічної складності предмету дослідження.

Перехід до нового наукового світогляду та неклассичної картини світу актуалізував такі положення: 1) оточуючий світ і розвиток людини у ньому є настільки складними об'єктами, що марно сподіватися на можливість їх опису за допомогою будь-якої єдиної мови і єдиного термінологічного апарату; 2) внаслідок складності людини як об'єкту дослідження універсальним методологічним постулатом є постулат про неефективність моністичного підходу до інтерпретації особистості та експансії будь-якої однієї теорії в спробах пояснити її розвиток. Так у роботах [5; 12] підкреслюється, що внаслідок складності процесів розвитку різні теорії пояснюють різні аспекти розвитку, кожна з них має свої позитивні чи негативні сторони. Така позиція, відома як еkleктизм, означає: 1) що необхідно залишатися відкритим до різних точок зору; 2) необхідно розглядати положення, концепції та методи з різних позицій і не обов'язково не бути прихильником однієї єдиної теорії. Отже, не може бути єдиної і універсальної теорії розвитку особистості, їх має бути багато, оскільки кожна з них буде постачати нові ідеї, які можуть бути органічно вписані у нову постнекласичну методологію пізнання. Подібну точку зору висловлює Балл Г.О., який пропонує не оцінювати еkleктичність однозначно, "принцип ставлення до неї має бути такий: життя дуже багатогранне, а людина – вельми різнобічна. До того ж, вона не лишається незмінною, а розвивається. Тож, залежно від ситуації, у якій перебуває людина, від етапу її розвитку, від проблем, які виникають перед нею, може виявитися найбільш адекватним, найбільш корисним той чи той з наявних у психології теоретичних підходів. Отже, їх плюралізм є цілком закономірним явищем і як такий не заслуговує на негативну оцінку" [1, с.11]. Головна ідея, представлена у роботах українських [1] та російських [2; 7] психологів: слід визнавати цінність як природничо-наукової, так і гуманітарної методологічних традицій,

для успішного пізнання об'єктів психології є необхідною взаємодія зазначених традицій [1; 7].

2) *Інтеграція та взаємопроникнення теоретичних ідей.* Еволюція і взаємовплив теоретичних концепцій психічного розвитку у психології відбуваються в умовах відсутності загальної теорії психічного розвитку, що може розглядатися як слабкість або специфіка (сила) психології (з сучасних постмодерністських позицій). Сучасний методологічний плюралізм може певною мірою розглядатися як симптом кризи психології (Соколова Є.Є., 2007), однак поряд з цим посилюється тенденція до інтеграції психологічного знання (Марцинковська Т.Д., 2004), засобами якої є різні підходи – міждисциплінарний, раціогуманістичний (Балл Г.О., 2007, 2010), комунікативної раціональності (Хабермас Ю., 2003; Мазілов В.О., 2003), інтегративної психології (Уілбер К., 2004; Козлов В.В., 2003), мережової організації знання (Гусельцева М.С., 2002; Зеленкова Т.В., 2007) та ін.

Мозаїка постнекласичної парадигми складається з наступних положень: знімається дихотомія природничого та гуманітарного знання; розмиваються межі предметів і на перший план виходять відносини та «мережа» взаємодій між ними. Історія науки все більше конструюється не за моделлю «конфлікту» або «боротьби» напрямків, а на принципах «взаємодопомоги» (П.А.Кропоткін).

Для психології також характерною є тенденція до інтеграції теоретичних ідей, подолання протиріч між різними підходами, побудова теорій, які описують системні зв'язки між різними парадигмами розвитку особистості. Асмолов О.Г. закликає перейти в психології від парадигми конфлікту до парадигми толерантності, співпраці, взаємодії різних психологічних підходів. Балл Г.О. зазначає, що гуманістичні принципи конструктивної діалогічної взаємодії мають у психологічній царині поширюватися на відносини між методологічними підходами, науковими й науково-практичними напрямами. Останні мають набувати ознаки системної інтеграції та супроводжуватися виявленням зв'язків між різними парадигмами розвитку, що, на нашу думку, може бути найбільш адекватно реалізовано в межах інтегративного психосоціального підходу.

3) *Створення метатеоретичних схем у психології розвитку.* Принципово різний характер методологій тих напрямків психології, в яких створювалися провідні теорії ХХ ст., закономірно актуалізував, але і зробив проблемою саму можливість і доцільність створення єдиної інтегрованої теорії психічного розвитку. Еволюція психологічної думки, однак, рухається лінійно все більш глибокого осмислення та обговорення з цим можливістю системної інтеграції різних концептуальних позицій [8].

Сучасні спроби створення метатеоретичних схем систематизації і узагальнення емпіричних і теоретичних надбань психології розвитку (М'ясоїд П.А., Обухова Л.Ф., Петровський А.В., Слободчиков В.І., Ісаєв

Є.І., Ярошевський М.Г., Дж.Дейсі, Дж.Траверс, та ін.) є, з одного боку, відображенням постнекласичних тенденцій, з іншого – проблеми взаємодії між системним підходом в психології і принципом розвитку (Б.Г. Ананьєв, П.К. Анохін, О.В. Запорожець, Г.С. Костюк, Б.Ф. Ломов та ін.).

У дослідженнях П.А. М'ясоїда [9] багатовимірність психічного розвитку виявляється в специфічності і своєрідності організму, індивіду і особистості як системних рівнів організації поведінки та детермінації. Узагальнюючи теорії розвитку, М'ясоїд П.А. зазначає, що індивідуальна лінія розвитку представлена теоріями соціального навчання, школою Л.С. Виготського, особистісна – варіантами гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерс), теоріями особистості Ф. Олпорта, В. Штерна. Автор вважає, що в межах його метатеоретичної схеми знімається протиставлення природничо-наукової і гуманітарної парадигм.

Створюючи свою метатеоретичну схему, В.І. Слободчиков і Є.І. Ісаєв також вийшли за межі аналізу „біо - соціо“, поклавши в основу своєї аналітичної моделі більш широкі засади [11]. Парадигмальні настанови психології розвитку вони систематизували у вигляді „часткових проєкцій“ певного цілого. Це натуралізм (понятійні зв'язки у межах системи "людина - природа"), соціоморфізм ("людина - суспільство"), культуризм ("людина - культура"), гносеологізм ("суб'єкт - об'єкт"), теологізм ("людина - Божество"). Співвідношення всіх парадигм та їх можливі взаємоперехрещення проаналізовано авторами в якості схеми, яка є впорядкованою сукупністю всіх існуючих парадигмальних засад наукових уявлень про природу психічного і його розвиток. Йдеться фактично про перехід від детерміністських концепцій розвитку до індетерміністських, в світі яких останній постає "спонтанійним" процесом, "саморозвитком" [4; 11].

Однією з спроб створення метаконцепцій у західній психології є "біопсихосоціальна модель всевікового розвитку людини" Дж. Дейсі і Дж. Траверс (1998), яка містить в собі біологічну і соціальну складові. Психологічна складова містить в собі аналіз в теоріях психічного розвитку таких аспектів, як пізнавальний розвиток, інформаційні процеси, рішення проблем, навички мислення, моральний розвиток, самосвідомість тощо. Інтегративна модель Дж. Дейсі і Дж. Траверс дозволила їм охопити великий матеріал і систематизувати дані про всі вікові періоди розвитку. Теорії З. Фрейда і Ж. Піаже, наприклад, охарактеризовані авторами як *біопсихосоціальні*, Л.С. Виготського і Е. Еріксона – як *біопсихосоціальні*, Б. Скіннера і А. Бандури – як *біопсихосоціальні*. Слід підкреслити мозаїчність підходу авторів до розвитку людини, який внаслідок цього втрачає цілісність і являє собою низку не пов'язаних одне з одним результатів досліджень (фізіології, психології, соціології).

4) *Постмодернізм та постнекласичне прочитання ідеї розвитку*. Парадигмальні зміни у сучасній психології у найбільш загальному вигляді полягають у поступовому переході від використання переважно структурно-

функціонального аналізу психічних явищ до застосування переважно процесуального або динамічного аналізу, тобто вивчення динамічних характеристик психічних явищ, що безпосередньо пов'язано з підвищенням значущості дослідження онтогенетичного, функціонального, психосоціального розвитку людини (перехід від морфологічної до динамічної парадигми).

Характерною ознакою стає визнання "духовної невизначеності" (Н. Бор, В. Гейзенберг), «багатоманітності інтерпретацій», амбівалентності та незавершеності розвитку як цінності. Вік у постнекласичній парадигмі стає все більш умовним поняттям, втрачаючи лінійну поступальність. Він вже не є єдиною векторною, послідовною траєкторією, оскільки розвитку особистості притаманні чисельні розгалуження актуальних та потенційних смислів, прихованих, нереалізованих можливостей, варіативність становлення різних підструктур, притаманний життєвому шляху власний креативний потенціал, який не підпорядковується примусовій зовнішній каузальності. Багатоплановість, багатоваріативність та мультилінійний характер вікового розвитку зумовлений принциповою незавершеністю: сутність людини не може бути визначена повністю, її потенціал безмежний, а розвиток багатоманітний.

Постнекласичне прочитання ідеї розвитку акцентує увагу на врахуванні співвідношення потенційного та актуального, нереалізованих можливостей, виявлення наявної стадії у співставленні з ідеалом, з перспективою, а не співставлення послідовності стадій тощо. Оскільки психіка людини є системою, яка само розвивається, вона не може бути повністю детермінована зовнішніми або внутрішніми умовами. Слід зазначити, що постнекласичне трактування ідеї розвитку у поєднанні з міждисциплінарним, плюралістичним характером методології має чітко виражений гуманістичний потенціал. В іншому варіанті – при використанні парадигмальної моделі пізнання принцип детермінізму практично неминуче вступає у протиріччя з принципом гуманізму – як це і мало місце у радянській психології та педагогіці, коли принцип розвитку реалізовувався у вигляді механістичних лінійно-поступальних – «прогресивних» схем вікового розвитку дитини і т.п. Використання психосоціального підходу дозволяє з постнекласичних позицій трактувати варіативність онтогенетичного розвитку, виявляти його типологічність в контексті найбільш значущих критеріїв, проблемних моментів тощо.

5) *Відродження антропологічної проблематики*. Сучасний стан проблеми людини у філософській і психологічній науці оцінюється більшістю авторів як криза, яка виявляється у руйнуванні ідеалу раціональності, у знеціненні ідеї комплексного розуміння людини. Ця криза призвела до переосмислення сутності людини та відродження антропологічної проблематики, руху наукового знання від природничої до антропоцентристської моделі світу: на зміну фізикалістському редукціонізму, який характеризується принциповою безсуб'єктністю, жорсткою каузальністю, настановою на

аналітичне розчленування об'єктів, прийшов антропоцентричний елевационізм, який робить акцент на суб'єктному аспекті взаємодії, цільовому підході, настанові на унікальність предмету, його внутрішній цілісності. Антропологічний ренесанс не міг не позначитися на психології. Більшість видатних російських, українських, західних психологів прагнуть подолання спрощеного погляду на буття людини як втілення соціальності, розгляду особистості у широкому вселюдському і глибинному планах буття. З'явилося багато праць принципово нових за духом, ідеологією, які підняли антропологічну та гуманістичну тематику на надзвичайну висоту (Асмолов О.Г., Балл Г.О., Братусь Б.С., Зінченко В.П., Карпенко З.С., Ломов Б.Ф., Максименко С.Д., Петровський В.А., Титаренко Т.М., Чепелева Н.В. та ін.). Важливою особливістю є вихід за межі внутрішнього буття людини і пошуки місця людини у світі, яскраво виражена етична парадигма. Але слід визнати, що їм важко перейти від декларацій до реального дослідження механізмів цілісного розвитку. Саме тому є сенс розглядати близьку цим положенням психосоціальну концепцію розвитку як приклад використання інноваційної епістемологічної моделі у теоретичних дослідженнях.

6) *Конструктивізм та акцент на ролі культурного контексту.* Підсилюється роль положення постнекласичної методології про те, що пізнання безпосередньо залежить від культурного контексту. Основна ідея полягає у співставленні ідеї розвитку з соціокультурним досвідом як окремої особистості, так і з історичним досвідом людства. У крайньому варіанті це положення представлено у методології соціального конструкціонізму, яка будь-яку теорію та будь-яке поняття розглядає, передусім, як конструкцію, яка є не стільки відображенням об'єкту опису, скільки вибудовується в процесі роботи з ним в певному соціальному контексті, і відповідно, є зумовленою цим контекстом. Соціальний конструкціонізм наголошує на відносності та умовності будь-якої теорії та на необхідності аналізу факторів, які впливають на її конструювання. Евристичність психо-

соціального підходу полягає у тому, що він пропонує не вивчення особистості «взагалі», а особистості, яка розвивається та функціонує у певну історичну епоху, у абсолютно конкретному соціальному контексті. При такому підході предметом дослідження може бути особистість конкретного представника тієї чи іншої соціальної, професійної, вікової і т.п. групи. При цьому воно спрямовано на виявлення всіх соціально-психологічних та інших реально значущих у межах взаємозв'язку «особистість-соціум» особливостей даної групи. Використання психосоціального підходу дозволяє проаналізувати, з урахуванням широкого соціокультурного контексту, тенденції онтогенетичного розвитку особистості у сучасному суспільстві.

Висновки. Важливими тенденціями сучасного теоретико-методологічного стану психологічних досліджень розвитку є визнання неефективності моністичного підходу до його вивчення, взаємопроникнення теоретичних ідей і спроби створення метатеоретичних схем, постнекласичне прочитання розвитку як принципово незавершеного процесу саморуку, актуалізація антропологічної проблематики та підсилення акценту на ролі культурного контексту у дослідження розвитку людини.

Запит теорії та практики на створення нових евристичних концептуальних підходів здатна задовольнити послідовна реалізація у вивчення розвитку особистості психосоціального підходу, який припускає цілісне вивчення закономірних зв'язків розвитку психічних явищ і соціального життя людини, тобто вирішення психосоціальної проблеми (Ткаченко О.М., Ярошевський М.Г., Ільїн В.О.), яка доповнює класичні – психофізичну і психофізіологічну. Підсумовуючи сказане, представлену в цій роботі інтерпретацію психосоціального підходу можна з достатньою упевненістю позиціонувати в якості нової евристичної концепції, оскільки у його межах можлива повноцінна реалізація усієї сукупності перерахованих тенденцій, принципів, перспектив і підходів до вивчення розвитку особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г.О. Методолого-психологічні роздуми в гуманістичному контексті. Нарис 1. / Г.О. Балл // Соціальна психологія – 2006 – № 4. – С. 3 - 14.
2. Гусельцева М.С. Культурно-историческая психология: от классической – к постнеклассической картине мира / М.С. Гусельцева // Вопросы психологии – 2003. – № 1. – С. 99-115.
3. Журавлев А. Л. Развитие методологических и теоретических исследований в Институте психологии РАН // Национальный психологический журнал. – № 1 (2). – 2007. – С. 19-25.
4. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Костюк Григорій Силівич / За ред. Л.М.Проколієнко. – К.: Рад.шк., 1989. – 456 с.
5. Крайг Г. Психология развития / Грэйс Крайг. – СПб.: Питер, 2000. – 992 с.

6. Максименко С.Д. Развитие психики в онтогенезі: [В 2т.]. – Т.1: Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології. – К.: Форум, 2002. – 319 с.
7. Марцинковская Т.Д. Методологический семинар на тему естественнонаучной и гуманитарной парадигм в психологии // Вопросы психологии. – 2007. – № 4. – С. 185 - 188.
8. Митькин А.А. На пути к системной психологии развития / А.А. Митькин // Психол.журнал. – 1997. – № 3. – С.3-11.
9. Мясоед П.А. Системно-деятельностный подход в психологии развития / П.А. Мясоед // Вопросы психологии. – 1999. – № 5. – С.90-100.
10. Принцип развития в психологии / Под ред. Л.И. Анцыферовой. – М.: Наука, 1978. – 358 с.

11. Слободчиков В.И. Антропологический принцип в психологии развития / В.И.Слободчиков, Е.И. Исаев // Вопросы психологии. – 1998. – № 6. – С.3-17.

12. Хьелл, Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб.: Питер Пресс, 2006. –607 с.

REFERENCES

1. Ball G.A. Methodology and psychological thinking in humanistic context. Essay 1. / G.A. Ball // Social psychology - 2006 - № 4. - P. 3 - 14.

2. Huseltseva M.S. Cultural- Historical Psychology : from klassycheskoy - k postneklassycheskoy picture of the world / MS Huseltseva // Questions of psychology - 2003. - № 1. - P. 99-115 .

3. Zhuravlev A.L. The development of methodological and Theoretically Ynstytute of research in psychology RAS / / Natsyonalnyy psychological journal. - № 1 (2). - 2007. - P. 19-25 .

4. Kostiuk G.S. Educational process and mental development of the individual / Gregory Kostiuk Sylovych / Ed. L.M.Prokoliyenko . - K.: Rad.shk. , 1989. - 456 p.

5. Craig H. Psyholohyya development / Hrəys Craig . - St. Petersburg. : Piter, 2000. - 992 p.

6. Maksymenko S.D. Mental development in ontogeny [B 2t .] . - Vol.1 : Theoretical and methodological problems of genetic psychology. - K. : Forum , 2002. - 319 p.

7. Martsynkovskaya T.D. Methodological seminar on estestvennonauchnoy and humanyarnoy paradigms in

13. Шамне А.В. Проблема типів і форм психічного розвитку в теоретичній спадщині Л.С. Виготського / А.В.Шамне // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1. – С. 48 -53.

psychology // Questions of psychology. - 2007. - № 4. - S. 185 - 188.

8. Mit'kin A.A. On the path of development psychology systemnoy k / AA Mit'kin // Psyhol.zhurnal . - 1997. - № 3. - P.3- 11.

9. Myasoed P.A. System- deyatelnostnyy Approach in development psychology / PA Myasoed // Questions of psychology. - 1999. - № 5. - P.90 -100.

10. The principle of development in psychology / ed. L.I. Antsyferovoy . - Moscow: Nauka, 1978. - 358 p.

11. Slobodchikov V.I. Antropolohycheskyy principle in the development of psychology / V.Y.Slobodchikov , EI Isaev // Questions of psychology. - 1998. - № 6. - P.3- 17.

12. Hell L. Theories of personality / L. Hell , D. Zyhlner . - St. Petersburg. : Peter Press, 2006. -607 P.

13. Shamne A.V. The problem types and forms of mental development in theoretical heritage L.S. Vygotsky / A.V.Shamne // Pedagogy and Psychology. - 2003. - № 1. - S. 48 -53 .

A. В. Шамне

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ПОСТНЕКЛАСИЧЕСКИХ ТЕНДЕНЦИЙ В ИССЛЕДОВАНИИ КАТЕГОРИИ И ФЕНОМЕНА РАЗВИТИЯ В ПСИХОЛОГИИ

В статье представлен теоретико-методологический анализ современных постнеклассических тенденций в исследовании психического развития. Обосновывается возможность использования потенциала психосоциального подхода в его концептуализации.

Ключевые слова: постнеклассическая психология, психосоциальный подход, категория та феномен развития, плюралистическая методология, постмодернизм, метатеоретические схемы, антропоцентризм, конструктивизм.

A.V. Shamne

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS OF CURRENT POSTNONCLASSICAL TRENDS IN RESEARCH OF CATEGORY AND PHENOMENON OF PSYCHOLOGICAL DEVELOPMENT

The article analyzes the psychological aspects of theoretical and methodological postnonclassical contemporary trends in the study of nature, character, and determination of mental development. Postnonclassical paradigm and pluralistic methodology of knowledge determine the disciplinary blurring and increase of the role of the analysis of socio-cultural context in the study of psychological phenomena. The important tendencies of modern theoretical and methodological state of psychological researches of development are facts of inefficiency of the monistic approach to its study, interrelation of theoretical ideas and attempts of creating metatheoretical schemes, postnonclassical understanding of development as a fundamentally uncompleted process of self-motion, actualization of anthropological range of problems and strengthening of focus on the role of cultural context in research of human development.

Keywords: postnonclassical psychology, psychosocial approach, category and phenomenon of development, pluralistic methodology, postmodernism, metatheoretical systems, anthropocentrism, constructivism.

Подано до редакції 26.02.2014